

Prethodno saopćenje

Safvet Halilović¹

PROBLEM OVISNOSTI IZ OBZORJA KUR'ANSKE ANTROPOLOGIJE

Sažetak

Prema naučavanjima Kur'ana, islam je, prije svega, predanost Uzvišenom Allahu i dobrovoljna potčinjenost Njegovoj volji i zakonima. Kur'an ističe da su sve neprijatnosti sa kojima se čovjek susreće rezultat ljudske djelatnosti koja nije usklađena s Božijim redom i zakonima koje je On propisao. Islamski propisi i odredbe su koncipirani tako da čovjeku, ukoliko ih redovno i pravilno obavlja, obezbjeđuju duhovni mir, stabilnost i unutarne zadovoljstvo. Islam nudi takvu koncepciju života gdje se čovjek, živeći u skladu sa islamskim principima, afirmiše kao zdrava, kreativna i uravnotežena ličnost koju krasi visoke moralne osobine.

Poznato je da islam od svojih sljedbenika zahtijeva da obavljaju namaz. Svi islamski učenjaci su saglasni da je namaz jedna od temeljnih i najvažnijih islamskih dužnosti. Obavljanjem namaza čovjek stalno osvježava vezu sa svojim Stvoriteljem a učestalost namaskih vremena ima za cilj da čovjek nikada ne zaboravi svrhu i zadatak svog života u vrtlogu ovosvjetskih kretanja i aktivnosti. I druge islamske odredbe, poput posta, zekata, hadža, institucije zikra (stalnog spominjanja i veličanja Allaha), dove (neposrednog i poniznog obraćanja Stvoritelju) imaju jedinstven cilj, a to je formiranje zdrave i uravnotežene ličnosti, koja će biti svjesna svoje zadaće u životu i koja neće dozvoliti da postane rob (ovisnik) razuzdanim strastima niti bilo kakvim porocima koji narušavaju ljudsko zdravlje i život. Dakle, iskrena vjera u Jedinog Boga, na način kako to islam određuje, predstavlja moćno sredstvo u borbi čovjeka za puno oslobođenje

¹ Vanredni profesor, Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici, safwatmustafa@yahoo.com

Rad autora je dostavljen 14.05.2011. godine, a prihvaćen za objavljivanje 24.10.2011. godine.

od svih vrsta otuđenja i ovisnosti. Onaj ko istinski vjeruje u Jednog i Jedinog Boga i povezuje se s Njim putem obavljanja namaza pet puta dnevno, uz izvršavanje drugih odredbi koje su ustanovljene na osnovu Božije Objave i sunneta (prakse) Božijeg Poslanika, nema potrebe da poseže za bilo kakvim opojnim sredstvima koja čovjeka pretvaraju u ovisnika. U slučaju da je čovjek već zagazio u to područje, Kur'an naučava da su vrata tevbe (pokajanja) širom otvorena, a i tada temeljne islamske dužnosti su od suštinskog značaja u tretmanu liječenja ovisnika jer je islam, zapravo, put ka istinskom očovječenju čovjeka i njegovom oslobađanju od svih ovisnosti i robovanja.

Ključne riječi: čovjek, Kur'an, islam, kur'anska antropologija, ovisnost, namaz, zikrullah

Uvod

Kur'anska antropologija je, barem kada je u pitanju naše govorno područje, nova naučna oblast. Kao nastavni predmet uvedena je na Odsjeku za socijalnu pedagogiju Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici i ovo je šesta generacija studenata koja izučava taj predmet.

Cilj predmeta Kur'anska antropologija je upoznati studente sa osnovama kur'anskog učenja o biti čovjeka, o njegovoj ulozi i položaju u svijetu i o smislu njegovog postojanja.

Čovjek (ar. *insan*) jedna je od središnjih tema Kur'ana časnog i zbog toga se o toj temi govori u brojnim kur'anskim tekstovima. Štaviše, cijelo jedno poglavlje (*sura*) nosi naziv *Al-Insan*, što znači *Čovjek*.

Kur'an časni upućuje na definiciju čovjeka u dva odvojena, ali unutrašnje najtješnje povezana aspekta: zemaljska egzistencija, sa svojom vrijednošću i značenjem, te društvenim i moralnim mogućnostima za čovjeka i vječni svijet (*ahiret*) u kojem se, konačno, osmišljava čovjekov poziv i njegova najbolja stremljenja. Zagovara se, dakle, koherencija čovjekova bića i opstanka, sa transcendentnom perspektivom. Polazna tačka kur'anske antropologije je ideja *integralnog čovjeka*, kojeg idealno predstavlja posljednji Božiji vjerovjesnik Muhammed, a.s. To nije statička kategorija, već ostvarenje: čovjekova cjelokupna zemaljska egzistencija prostor je na kojem se to djelo mora esencijalno postići.

Antropološko određenje čovjeka dopunjuje se i *psihološkim aspektom* pitanja ličnosti, o kojem Kur'an daje mnoge i različite dokaze. U tom pogledu, na osnovama kur'anskih sadržaja, govori se i ovim temama: *duša* (ar. *nefs, ruh*) i njeno božansko porijeklo; *nefs* kao princip čovjekove svijesti koji je odgovoran za čovjekova djela; *qalb* kao sjedište čovjekovih intelektualnih i moralnih kvaliteta. Ukratko, smisao antropološkog plana Kur'ana ogleda se u sljedećem: čovjekov život je zadatak, a ne svakodnevno bivanje; to je zadatak čovjeka da se ostvari u onome što ga određuje čovjekom, stižući svijest o sebi, o svrsi i Istini života.

U ovom radu govori se problemu ovisnosti iz obzorja Kur'anske antropologije i mogućnostima koje nudi islam u prevenciji i liječenju tog problema.

Čovjek iz obzorja Kur'ana

Kur'an časni koristi pojam *INSAN* kao temeljni naziv za čovjeka.² Interesantna je etimologija tog pojma. Poznati arapski rječnici iznose dvije mogućnosti kada je u pitanju porijeklo riječi *insan*: prvo, *UNS* – što znači: druževnost, druželjublje, društvenost, prisnost, ljubaznost, prijaznost; drugo, *NISJAN* – sa značenjem: zaborav, zaboravnost. (Al-Fayyumi, 1987:10; Al-Fayruzabadi, 1994:683; Al-Asfihani, bez godine izdanja:24; Muftić, 1997:51)

Prema prvoj etimologiji *insan* je društveno biće, tj. biće koje je upućeno na druge *insane* (ljude) i koje ne može živjeti samo. To znači da je čovjek podložan utjecaju okoline, dakle na njega utječu ljudi, sredina, kao i životne okolnosti, a i on može utjecati na druge.

Prema drugoj etimologiji, čovjek (*insan*) je biće sklono zaboravu. U prilog tome ide i kur'anski ajet u vezi s prvim čovjekom: *A Ademu smo odmah na početku naredili; ali on je zaboravio (fa nasiya), i nije odlučan bio. (Ta Ha, 115)* Iz navedenog proističe da je čovjek biće koje treba podsjećati i opominjati. Sam Kur'an nalaže Poslaniku, a.s.: *A ti opominji (doslovno: podsjećaj), tvoja opomena će uistinu koristiti*

² U Kur'anu se koriste i drugi nazivi za čovjeka, poput: *bešer, al-ins* i *an-nas*. Međutim, ti nazivi se koriste za čovjeka kao vrstu, tako npr. naziv *al-ins* uvijek dolazi u poređenju sa pojmom *al-džinn* (džini) da bi se ukazalo na to da su ljudi vrsta koja je različita od džina. *Bešer* se također spominje u značenju vrste, odnosno bića ili stvorenja kojima je zajedničko to da jedu, piju, spavaju, hodaju itd. Dakle, taj pojam se koristi da bi se ukazalo na *bešerijjet* Božijih poslanika, tj. da su oni ljudska bića kojima nije imanentno ništa od Božijih svojstava. (Bint aš-Šati, 1999:15-21)

vjernicima. (*Adh-Dhariyat*, 55) Na nekoliko mjesta u Kur'anu ističe se da je Kur'an *zikr*, tj. opomena, podsjećanje.

Porijeklo čovjeka je suštinsko pitanje svakog pogleda na svijet. Razmatranje o tome kako čovjek treba da živi uvijek nas vraća na pitanje otkuda on dolazi.

Kada je u pitanju porijeklo čovjeka, Kur'an je sasvim jasan i precizan: čovjek je Božije stvorenje i nije produkt slučaja ili, pak, djelovanja slijepih sila prirode. U više kur'anskih tekstova ističe se da je Allah Uzvišeni stvorio čovjeka i podredio mu sve što je na nebesima i Zemlji.³

U Kur'anu se, dakle, naglašava da je čovjek stvorenje, poput svih ostalih koje je stvorio Allah Uzvišeni. Razlika je u tome što je čovjek, u odnosu na druga stvorenja, odlikovan time što je Allah Uzvišeni davši mu oblik, udahnuo u njega od Svoga *ruha*. O tome Kur'an časni govori na više mjesta. (Vidjeti npr. *Al-Hidžr*, 28-29, *As-Sadžda*, 6-9)

Na osnovu navedenog čovjek je, dakle, biće koje je konstituisano od tijela i duše. Tijelo je sastavljeno od materijalnih elemenata i ono je predmet proučavanja mnogih znanosti. Zahvaljujući toj činjenici čovjek posjeduje ogromno znanje o svome tijelu, njegovim organima i funkcijama. Međutim, tijelo je samo jedan aspekt čovjekovog bića. Čovjek ima i dušu, a duša je ono što ga čini posebnim u odnosu na druga stvorenja.

Po slovu Kur'ana, duša (ar. *ruh*) udahnuta je u čovjeka od Allahovog *ruha*. Pitanje duše spada u red kur'anskih učenja koja se odnose na ono što se naziva *'alam al-gayb* (*svijet gajba*). To je područje transcendentnog i nadosjetilnog i ono je nedostupno ljudskom razumu. Vjerovanje u *gajb* je jedno od temeljnih pitanja islamskog vjerovanja (*'aqida*) i o tom svijetu govori se u brojnim kur'anskim i hadiskim tekstovima.

Duša je element koji čovjek zadobiva u jednom trenutku i udahnjivanje duše (*nafkh ar-ruh*) predstavlja čin sjedinjavanja onog što je nebesko, vanmaterijalno s onim što je zemaljsko, materijalno, i to je, zapravo, početak ljudskog života. Duša tijelu daje život, osjećaje i pokretljivost i dok je ona prisutna tijelo je živo. Duša spada u kategoriju Allahovog emra (*emrullah*) u kojoj vladaju posebne zakonitosti. To je kategorija koja se dešava trenutačno, tj. Allahovom stvaralačkom riječju „Kun – Budi!“, a ne procesualno,

³ Vidjeti npr. sljedeće kur'anske tekstove: *Al-Džathiya*, 13, *Ar-Rahman*, 1-4, *Al-Baqara*, 28-29.

kao što je slučaj kod stvaranja općenito, gdje su prostor i vrijeme bitni elementi, zapravo odlike tog stvaranja. (Al-Džawziyya, 2003:6)

Interesantna su razmišljanja o duši koja je iznio veliki islamski mislilac 20. stoljeća, 'Abbas al-'Aqqad, u djelu *Al-Insan fi al-Qur'an* (Kur'ansko učenje o čovjeku). 'Aqqad polazi od postavke da je ljudsko biće jedno veoma složeno zdanje koje regulišu tri sile: **nefs**, **'aql** i **ruh**. O tome su, ističe on, govorili još i mudraci antičke Grčke. Nakon iznošenja sličnosti i razlika između tih sila koje su razmatrali veliki umovi drevne Grčke, 'Aqqad u vezi s ruhom (dušom) veli: "Na osnovu onoga što je navedeno u Kur'anu časnom može se razumjeti da je *ruh* ona komponenta koja je najbliža Vječnom životu i koja je najskrivenija ljudskim čulima. To je ona komponenta o kojoj je Svevišnji Bog znanje zadržao za Sebe, ne otkrivši ga ni Svojim vjerovjesnicima, budući da se radi o samoj biti vječnosti, koju ograničeni ljudski um nije kadar obuhvatiti i pojmiti, izuzev njemu primjerenom aluzijom i aproksimacijom. *Pitaju te o duši. Reci: "Šta je duša - samo Gospodar moj zna, a vama je dato samo malo znanja!"* (Al-Isra', 85)

Što se pak tiče uma (*'aql*) i *nefsa*, u kur'anskom diskursu *nefs* bi bio komponenta najbliža ovom svijetu, ili drugačije rečeno, to je životna sila koja obuhvaća volju kao što obuhvaća i nagon, koja djeluje i svjesno i nesvjesno. Ona se na mnogim mjestima u Kur'anu navodi kao sinonim za silu koju obuzima san, koju neutralizira ubistvo, koja osjeća užitak i patnju, koja se može nadahnuti razvratnošću i bogobojaznošću, koja će biti pitana za dobro i loše djelo koje uradi. To je, dakle, sila koja djeluje i želi, koja postupa po nalogu uma ili koja se povodi za nagonima naravi i strasti i koja će na Sudnjem danu biti nagrađena shodno onome što je činila.“

„Prema tome“, zaključuje 'Aqqad, „čovjek se svojim umom (*'aql*) uzdiže nad svojim *nefsom*, dok se nad svojim umom uzdiže svojim ruhom. Na taj način čovjek je *nefsom* povezan sa snagama životinjskih nagona i poticajima tjelesnog života, dok je ruhom povezan sa svijetom vječnosti i suštinom trajnog bitisanja o čemu znanje posjeduje samo Allah Uzvišeni. Pravo je razuma da shvati sve ono što može shvatiti u svojoj ograničenosti. Međutim, razum ne može shvatiti svu realnost u njezinoj apsolutnosti; to može učiniti samo imanom i nadahnućem!“ (Al-'Aqqad, 2005:28-31)

Definisati čovjeka je izuzetno težak zadatak. Čovjek je višedimenzionalno biće, a svaka njegova dimenzija je izuzetno

složena i predstavlja neku čovjekovu specifičnost u odnosu na druga živa bića. To dodatno usložnjava zadaću definisanja čovjeka.

S obzirom da je čovjek biće koje traga za svojim korijenima, smislom i značenjem, on je oduvijek tražio odgovor na pitanja: «Odakle je? Zašto je ovdje? Gdje ide? I ko je on, zapravo?» Naučnici raznih profila nastojali su da daju odgovore na navedena pitanja. Pokušali su da definišu čovjeka. Opisivali su ga kao biološko, psihološko, razumno, političko, ekonomsko, moralno, religiozno, tehničko, povijesno, utopijsko, estetsko, nedovršeno, otvoreno, tragično, nesigurno biće. Čovjek je opisivao i kao biće koje razmišlja, koje govori, koje se buni, koje stvara simbole, koje troši, koje se smije, sumnja, prilagođava se, igra se, biće koje uspostavlja odnose, koje obećava i zaboravlja. O čovjeku se može govoriti i kao o biću koje ima savjest, ili, pak, biću koje postavlja pitanja i daje odgovore. I moglo bi se tako u nedogled nabrajati pojmove koji su izrečeni o čovjeku tokom povijesti. Sve navedeno ukazuje da je čovjek veoma zagonetno biće. Svaki od spomenutih pojmova izražava poneku njegovu mogućnost, ali sve to zajedno ne obuhvaća čovjeka u potpunosti. Ukratko, čovjek izmiče znanstvenim formulacijama i ostaje velika nepoznanica.

Interesantno je da su veliki svjetski umovi pisali knjige o čovjeku kao nepoznanici. Jedan od njih je i Alexis Carrel, istaknuti hirurg, biolog i eugeničar francuskog porijekla, koji je napisao knjigu *Čovjek nepoznanica*.⁴ Carrel konstatuje da se o čovjeku malo zna, a da bi se on upoznao potrebno je proučavati ne samo čovječije tijelo već i njegov duhovni život. Između ostalog, on poručuje: “Odista naše neznanje seže duboko. Najveći dio pitanja, koja su sebi postavili istraživači čovjekove biti, ostao je bez odgovora. Čitava područja nešeg unutrašnjeg života još su uvijek nepoznata.. Znamo da smo tvorevina iz tkiva, organa, sokova i svijesti. Odnos između svijesti i moždanog staničja međutim još je uvijek za nas tajna.” (Carrel, 1941:28)

⁴ Alexis Carrel (1873-1944) rođen je u Lyonu (Francuska), a živio je u SAD-u gdje je predavao na Univerzitetu Chicago i Rockefeller Institutu. Godine 1912. dobio je Nobelovu nagradu za doprinos medicinskoj znanosti. Razvio je nove tehnike u šivanju krvnih žila i bio je pionir transplantacije i torakalne hirurgije. Njegova knjiga *Čovjek nepoznanica* je, zapravo, velika kritika savremene zapadne civilizacije. Carrel piše o unutarnjem vremenu ljudskoga bića i o tome kako bi se zapadni čovjek, koji je pošao putem propasti, mogao obnoviti i vratiti u pravi život, jer taj čovjek, prema njemu, još nije istinski čovjek.

Čovjek je, dakle, nepoznanica ili tajna koju treba otkriti. Neki istraživači su, pokušavajući da odgonetnu tu tajnu, razmišljali o čovjeku polazeći od nekih njegovih vidljivih obilježja. Na temelju njegove tjelesne strukture nazivali su ga «homo somaticus», a na temelju razuma «homo sapiens». Budući da je obdaren slobodnom voljom «homo volens», a na temelju njegova načina govora «homo loquens». Zbog njegove društvene dimenzije nazvaše ga «homo socialis», a na temelju kulture i velikog kulturnog nasljeđa «homo culturalis». Temeljem rada i tehnike postade «homo faber», a zbog potrebe za igrom i zabavom «homo ludens». Na temelju njegove otvorenosti transcenciji opisaše ga kao «homo religiosus», a zbog njegove sposobnost razgovora, dogovora i pregovara dobi i ovaj naziv: «homo dialogans», tj. biće dijaloga ili biće u dijalogu. (Puljić, 2006)

Čovjek, bez obzira iz kojeg ugla i sa kakvih polazišta ga posmatrali, predstavlja najsloženiju kategoriju postojanja u pojavnom svijetu. Zato neki autori s pravom ističu da je čovjek više od onoga što sve nauke zajedno mogu o njemu da kažu. (Izetbegović, 1988:26) Vjerovatno je to bio razlog zbog kojeg su neki zapadni naučnici pisali knjige o čovjeku kao velikoj nepoznanici. Interesantno je da su te studije pisane u 20. vijeku, tj. u vremenu ekspanzije nauke i tehnologije u svim područjima ljudske egzistencije. No, i pored toga, čovjek je i dalje ostao nepoznanica.

Razloge treba svakako tražiti u složenosti ljudske prirode: čovjek je jednim svojim dijelom (tijelom) vezan za zemlju, tj. materijalni svijet, dok je drugim dijelom (dušom) vezan za viši, duhovni svijet. Kur'an časnii tu istinu jasno iznosi kada kaže da je Allah Uzvišeni stvorio čovjeka od zemlje a zatim u njega udahnuo dio Svoga *ruha*. Na taj način se ukazuje na veoma čudnu i složenu ljudsku prirodu koja je rezultat dva sasvim suprotna elementa, materije i duha, tijela i duše. Tu i leži najveća zagonetka i najsloženija tajna čovjeka. (Đozo, 1998; Al-'Attas, 2003)

Ako se ima u vidu navedeno postaje jasnije zašto nauka ne može definisati čovjeka. Naime, nauka izučava materijalni svijet, odnosno pojave i procese u tom svijetu. Nauka ne ide van granica pojavnog svijeta. Ona samo otkriva strukturalni vid neke pojave i opisuje njene vanjske manifestacije, ne ulazeći, ili bolje reći, nemajući mogućnosti dubljeg prodiranja u suštinu stvari. Posmatrajući kako se jedna pojava pod istim uvjetima uvijek ponavlja, putem nauke se dolazi do zaključka o postojanju zakona

koji upravljaju procesima. Prema tome, nauka nije u mogućnosti da riješi integralni problem čovjeka; ona ješava samo problem njegovog fizičkog postojanja. Međutim, čovjek nije samo tijelo, nije samo materija; on ima i dušu. U slučaju da bude sveden samo na tijelo i njegove materijalne potrebe, čovjek bi bio izjednačen sa životinjom.

Čovjek, dakle, nije samo tijelo; on je nešto što je mnogo veće i uzvišenije od puke materije. Ono što ga odvaja od životinje i što ga čini čovjekom jeste njegovo duhovno biće i duhovno postojanje. To duhovno postojanje omogućeno je udahnjivanjem duše, koja nije ograničena kategorijama vremena, prostora i materije. Zbog toga ona ne podliježe zakonima pojavnog svijeta koji su predmet izučavanja raznih naučnih oblasti.

Za definisanje čovjeka neminovno je potrebna Božija Objava. Tek tada se može shvatiti ko je, zapravo, čovjek, odakle on dolazi, kuda ide i šta je cilj njegova postojanja. To su osnovna pitanja u vezi s čovjekom i bez Objave čovjek će biti prepušten beskrajnom lutanju i velikim zabludama.

Kur'an časni, kao posljednja Božija Objava, daje jasne odgovore na spomenuta pitanja. Prema islamskom učenju čovjek je *ešreful-mahlukat*, tj. stvorenje kojem su ukazane najveće počasti. Čovjeku je povjerena misija namjesništva na Zemlji (*al-istihlaf fi al-ard*) i, kao takav, on predstavlja najveću vrijednost. U pojavnom svijetu čovjeku pripada dominantno mjesto: povjerava mu se uprava i korištenje svih dobara svijeta, sve mu je potčinjeno i stavljeno na raspolaganje.

Kur'an časni naglašava: *On (Allah Uzvišeni) je za vas (ljude) stvorio sve što postoji na Zemlji. (Al-Baqara, 29)* Sintagma "za vas" u ovom ajetu ima, prema riječima istaknutog savremenog muslimanskog mislioca Sayyida Qutba, duboki smisao i nagovještaj. Ona je kategorička naznaka da je Allah stvorio čovjeka radi nečega velikog. Stvorio ga je da bude namjesnik (*halifa*) na Zemlji, gospodar svega što je na njoj, da bude aktivan i djelotvoran faktor na Zemlji, najvažnije biće u ovom prostranom svijetu... Nikakva materijalna vrijednost ne smije biti iznad ljudske vrijednosti, niti se smije dopustiti da ga potčini do te mjere da dominira njim. Svaki cilj koji ima za tendenciju umanjiti vrijednost čovjeka, bez obzira kakve materijalne vrijednosti on nudio, protivi se cilju ljudskog postojanja. Dostojanstvo čovjeka ima prioritet, dominacija čovjeka nad materijom, također. Tek onda dolazi materijalna vrijednost. (Qutb, 1999:I,66)

Kur'an ističe da čovjek ima misiju i razlog svoga postojanja. Ljudi su stvoreni da bi spoznali Allaha, svoga Stvoritelja, i činili Mu *ibadet*, naglašava se u 56. ajetu sure *Adh-Dhariyat*. *Ibadet* je složen pojam i obuhvata cijeli ljudski život i aktivnosti. Čineći *ibadet* čovjek, pored toga što se približava svome Stvoritelju i postiže Njegovo okrilje, uspostavlja red na Zemlji i postiže mir, ravnotežu i zadovoljstvo.

Prema Kur'anu, čovjek je došao na ovaj svijet kako bi činio dobra djela i izgrađivao svijet shodno Božijem planu i nakani. Allah, dž.š., u Kur'anu za Sebe kaže: *Uzvišen je Onaj u čijoj je ruci vlast – On sve može! Onaj koji je stvorio smrt i život da bi vas iskušao ko će od vas bolje postupati; On je Silni, Onaj koji prašta. (Al-Mulk, 1-2)*

Čovjek je, kako naučava Kur'an, na ovom svijetu privremeno i njegova fizička smrt nije kraj puta; to je samo preseljenje iz *kuće prolaznosti (ad-dunya)* u *kuću vječnosti (al-ahira)*. Smrt (kur'anski *mevt*) je povratak Allahu radi polaganja računa za ono što je čovjek uradio za vrijeme svog dunjalučkog života. Duša je besmrtna i ona će ponovo biti spojena s tijelom, nakon njegovog proživljenja u svijetu vječnosti. Takvo razumijevanje života i smrti na čovjeka djeluje podsticajno i usmjerava ga ka tome da bude uistinu *čovjek (insan)* i svoj život provede u činjenju onoga što je dobro, čovječno i korisno.

Vrijeme ovisnosti

Danas se u svijetu mnogo govori o *ovisnosti* i *ovisnicima*. Savremeni način života, u kojem je vjera u Svevišnjeg Boga i Budući svijet ili sasvim potisnuta ili, u znatnoj mjeri, marginalizirana, doprinio je da ljudi lahko postaju žrtve raznih *ovisnosti*.

Do modernih vremena mnogi ljudi su bili ovisni kao robovi, kmetovi ili podanici u autokratskim društvima u kojima su ljudima nametana životna rješenja, tako da čovjek nije mogao samostalno da odlučuje o svome životu, namjerama i postupcima.

Danas, kada su ljudi slobodni, oni, nažalost, sami sebe "zarobljavaju" priklanjanjem strastima i postupcima koji ih vode u porobljenost.

Ovisnost je stanje nezaustavljive potrebe za nečim, čemu se teži cijelom dušom i čini se sve da se to ostvari. *Ovisnost* označava podložnost nečemu; na taj način čovjek od subjekta koji vodi svoj

život postaje objekt, predmet neke spoljašne sile koja rukovodi njegovim mislima i djelovanjem i kojoj on podređuje puno toga ili sve. Ovaj pojam označava nesamostalnost, uslovljenost, ne od sebe već od nečeg drugog, a karakteristika *ovisnosti* je ograničenost djelovanja tuđom voljom i uticajem. (Temkov, 2003)

Ovisnosti o kojima se najviše govori u savremenom dobu su: ovisnost o duhanu (*nikotinomanija* ili *pušenje*), ovisnost o alkoholu (*alkoholizam*) i ovisnost o drogi (*narkomanija*). U novije vrijeme se sve češće govori i o drugim ovisnostima, poput npr. ovisnosti o televiziji, mobitelu, internetu itd.

Pušenje je jedna od najraširenijih ovisnosti. Duhanski proizvodi u sebi sadrže *nikotin*, supstancu koja u tijelu izaziva zavisnost i potrebu za njenim stalnim konzumiranjem. Nikotin je veoma štetan po zdravlje pušača (godišnje u svijetu umre nekoliko miliona ljudi zbog bolesti uzrokovanih pušenjem), a pušenje, kao i sve druge ovisnosti, povređuje i nanosi štetu i onima koji se nalaze u blizini pušača.

Alkoholizam je ovisnost od alkoholnih pića, posredstvom kojih se u organizam unose materije koje sadrže alkohol, a koje izazivaju određene efekte zadovoljstva, euforije, udaljenosti od stvarnosti (pijanstva), zaboravljanje, iluziju veličine i slobode.

Narkomanija je ovisnost o drogi i to je, bez dvojbe, najopasnija vrsta ovisnosti. Ta pojava uzela je maha diljem svijeta, a sve više je prisutna i na našim prostorima. Narkomanija ili drogiranje pojava je na koju treba stalno ukazivati, zbog njenog izuzetno štetnog ili, bolje reći, pogubnog djelovanja na psihu i zdravlje ljudi.

Poznato je da postoje "lakše" i "teže" droge, ali ono u što nema sumnje je činjenica da je svaka droga opasna, jer svojim djelovanjem smanjuje sposobnost za rad i koncentraciju, pojavljuju se priviđenja, sklonost za (samo)ubistva i aktivira pojavu skrivenih duševnih bolesti. Nakon dužeg uzimanja "lakših" droga javlja se potreba za "težim" drogama, kao što su kokain, heroin i morfij. Droge se uzimaju najčešće injekcijama, pa izazivaju AIDS, žuticu, trovanje krvi i slično, a izuzetno razorno djeluju i na psihofizičko stanje korisnika.

Osobe koje koriste drogu su narkomani i čine to zbog neizdrživo jakog nagona za uzimanjem droge. Narkoman u društvu živi kao nametnik, pošto sve uzima, a ništa ne daje. Svi njegovi interesi su u vezi s drogom – kako i gdje je nabaviti!? On osjeća nesavladivu žudnju i neodoljivu potrebu da nabavi i konzumira

drogu, uz tendenciju povećavanja količine droge koju unosi u organizam.

Zbog toga je narkoman spreman da narušava sve životne i moralne principe i to je veoma teško promijeniti. On propada, uz iluzornu svijest da tako želi i da ne može ništa drugo da učini. Time sebe oslobađa za činjenje raznih negativnih djela i zločina (laž, prevara, krađa, pljačka, neodgovornost prema sebi i drugima, varanje, nasilje, ubistva itd.). Potrebno je znati "da je uzimanje droge jedina forma ljudskog života u kojoj nije moguće da se razvije ljubav, već to ubija i postojeću ljubav. Samoživost narkomanske ličnosti je apsolutna, njoj niko nije potreban, osim droge kao predmeta požude i samog čina drogiranja, pri čemu ona napušta i sve oblike ljudskog odnosa, tako što se isključuje iz zajednice i iz normalnog života". (Temkov, 2003:175)

Problem ovisnosti o drogi postao je globalni (planetarni) problem. Prema nekim procjenama, više od dvije stotine miliona ljudi u svijetu su ovisnici o drogi. (Bašić, 1999) Danas su ovi podaci već jako zastarjeli, jer narkomanska plima, koja je uveliko zahvatila cijeli svijet, svakoga dana se širi i povećava. Zbog toga je problem ovisnosti postao multidisciplinarni problem. To je društveni, psihološki, pedagoški, zdravstveni, porodični, kriminološki, ekonomski i, naravno, vjerski problem, pa ga je potrebno posmatrati sa svih tih aspekata. Shodno tome, smatramo veoma bitnim sagledavanje tog problema iz obzorja kur'anskog učenja o čovjeku.

Islam kao moguće rješenje problema ovisnosti

Stručnjaci za probleme narkomanije i ovisnosti ističu da postoji nekoliko linija odbrane u borbi protiv droge i ovisnosti, a to su: 1. roditelji (porodica), 2. škola, 3. mediji, 4. zakonske sankcije. (Halilović, 2009:171)

Smatramo da bi se tome, svakako, trebalo da pridoda još jedna, vrlo značajna linija odbrane a to je vjera u Svevišnjeg Allaha. Naime, razloge zbog kojih se ljudi okreću drogi i drugim opojnim sredstvima te postaju ovisnici, trebalo bi, svakako, tražiti i u moralnoj eroziji koja je zahvatila ljudski rod, a koja je, opet, rezultat potiskivanja vjere u Stvoritelja iz života ljudi. Evidentno je da se u modernom dobu univerzalne vrijednosti relativiziraju, što za posljedicu ima eskalaciju zločina, nemoralna, bluda, pornografije, alkohola i drugih poroka koji se, čak, i javno promoviraju! Zbog

toga je, na izvjestan način, i normalno očekivati da će u takvom ambijentu duhovne izobličivosti i moralnog sunovrata sve veći broj ljudi, a naročito mladih, tražiti utočište u drogi i drugim narkoticima.

Iskreno vjerovanje u Svevišnjeg Allaha, Koji je stvorio ovaj svijet, Koji nad njim bdije i Kojem će se sve vratiti, veoma je važna i efektivna linija odbrane u borbi protiv ovisnosti. Istinska i čvrsta vjera u Allaha Uzvišenog nudi velike mogućnosti u suzbijanju i liječenju ovog zla.

U ovom radu je već isticano da je čovjek stvorenje kojem su ukazane velike počasti; štaviše, prema naučavanju Kur'ana sve što postoji stvoreno je radi čovjeka, a on (čovjek) stvoren je radi spoznaje Allaha i robovanja samo Njemu. Čovjekov život, dakle, nije puko prebivanje, već zadaća i misija koju treba ispuniti. Za ispunjenje te misije polagat će se račun izravno pred Allahom Uzvišenim, Koji je čovjeku darovao život i sve ostale blagodati. To je srž kur'anskog učenja o čovjeku. Čovjekov život na ovom svijetu je samo jedna faza, nakon toga dolazi budući svijet (ahiret) koji je vječan a čovjekovo mjesto i status u svijetu vječnosti zavise od toga kakav je bio u životu na ovom prolaznom svijetu.

Prema naučavanjima Kur'ana, islam je, prije svega, *predanost* Uzvišenom Allahu i *dobrovoljna potčinjenost* Njegovoj volji i zakonima. Kur'an ističe da su sve neprijatnosti sa kojima se čovjek susreće rezultat ljudske djelatnosti koja nije usklađena s Božijim redom i zakonima koje je On propisao. Islamski propisi i odredbe su koncipirani tako da čovjeku, ukoliko ih redovno i pravilno obavlja, obezbjeđuju duhovni mir, stabilnost i unutarne zadovoljstvo. Islam nudi takvu koncepciju života gdje se čovjek, živeći u skladu sa islamskim principima, afirmiše kao zdrava, kreativna i uravnotežena ličnost koju krasi visoke moralne osobine.

Poznato je da islam od svojih sljedbenika zahtijeva da obavljaju namaz. Svi islamski učenjaci su saglasni da je namaz jedna od temeljnih i najvažnijih islamskih dužnosti. Zbog toga su svaki musliman i muslimanka dužni da pet puta dnevno klanjaju namaz. Obavljanjem namaza čovjek stalno osvježava vezu sa svojim Stvoriteljem a učestalost namaskih vremena ima za cilj da čovjek nikada ne zaboravi svrhu i zadatak svog života u vrtlogu ovosvjetskih kretanja i aktivnosti.

Redovno i propisno obavljanje namaza čovjeku pribavlja brojne koristi. S obzirom da je to veoma opširno područje, ovom prilikom bismo spomenuli samo neke aspekte, tj. one koji su u

izravnoj vezi s pitanjem prevencije i liječenja bolesti ovisnosti. U tom pogledu poslužit ćemo se razmatranjima prof. dr. Izeta Pajevića, profesora psihopatologije na Medicinskom fakultetu Univerziteta u Tuzli, koji je aktivno uključen u tretmane liječenja ovisnika o drogi. U jednoj svojoj studiji naslovljenoj *Kako religija može pomoći u borbi protiv ovisnosti*, profesor Pajević konstatuje da je namaz sigurna i provjerena metoda. U obrazloženju, on potom ističe:

„Namaz je najuzvišeniji doživljaj u kojem se čovjek najneposrednije približava Apsolutnoj Istini, to je momenat kada se božanski dio u njemu spaja sa svojim Izvorom i kada najdublje čovjek osjeća neizmjernu ljepotu te blizine i tog kontakta. Namaz ujedno predstavlja za čovjeka najveću čast i razvija i jača u njemu naj snažniji osjećaj ponosa i ljudskog dostojanstva, jer mu omogućava da se direktno, bez posrednika, obraća Bogu i doživljava ljepotu Njegove blizine. Namaz je kao sredstvo duhovnog uzdignuća normalni životni čin pomoću kojeg malo ostrvo naše ličnosti iznenada otkriva da je smješteno u većoj životnoj cjelini... Salat (namaz) je središnji dio i moralni osnov svih djelatnosti koje islam zahtijeva od čovjeka. On u sebi sadrži niz aspekata koji utječu na ljudsko ponašanje i korekciju ljudskog ponašanja, kao regulator i kao motiv. *'Namaz, zaista odvraća od razvrata i svega što je ružno.'* (Kur'an, *Al-'Ankebut*, 45). One koji ga redovno izvršavaju izravno mimoilazi slabost, malodušnost, očaj, egoizam, lijenost, dvoličnost i on ih odvraća od sramotnih, nejasnih i sumnjivih radnji. Namaz uzdiže svijest, ojačava savjest, bistri um, neutralizira unutarnje konflikte, motiviše na dobra i pozitivna djela, daje snagu da se vlada stvarima i situacijama, čisti i oslobađa ljudsku psihu od svih faktora koji sprečavaju da se ispolje i razviju zdravi kvaliteti ličnosti.

Redovno obavljanje namaza, u određeno vrijeme, uz potrebnu pravilnost vršenja, stvara od vjernika disciplinovanu, karakternu i stabilnu ličnost. Namaz direktno sudjeluje u očuvanju mentalne strane ljudskog zdravlja jačanjem čovjekove volje, uključivanjem razmišljanja i koncentracijom, te buđenjem pozitivnih emocija u njemu. Islamska molitva se sastoji od mentalne koncentracije i tjelesnih pokreta, zato što je sam ljudski život takvog sastava i što se od nas očekuje da se Bogu približimo cjelinom svojih sposobnosti kojima nas je obdario.“ (Pajević, 2001:222)

U navedenoj studiji se potom spominju i brojne druge psihofizičke koristi koje donosi obavljanje namaza. To se može sagledati u sljedećem:

– namaz neutralizira emocionalne konflikte, što najbolje ilustruje životna praksa Muhammeda, alejhisselam, koji je, kako predaja bilježi, u stanjima žalosti, tegobe, uzbuđenja i uznemirenosti pribjegavao namazu (*idha hazabahu amrun salla*);

– pravilno i skrušeno klanjanje namaza s osjećajem bogobožnosti čini pravu ugodnost i najviše duševno uživanje čovjeka; zbog toga je Muhammed, a.s., govorio „da je namaz njegova najveća radost“ (*wa džu'ilat qurretu 'ajni fi as-salat*);

– nakon obavljenog namaza, usljed popuštanja i smanjenja psihičke napetosti, objektivno se stvara mogućnost da čovjek znatno plodotvornije i uspješnije obavlja svakodnevne poslove, te da lakše, spontanije i toplije komunicira s drugim ljudima;

– naredba o obavljanju namaza u precizno određenim vremenskim periodima ne dozvoljava čovjeku da se nekontrolisano i nekritički prepusti mnogobrojnim ispraznim zadovoljstvima, devijantnim nagonским iživljavanjima i bavljenjem društveno nekorisnim aktivnostima;

– istraživanja pokazuju da je kod osoba koje redovno prakticiraju obavljanje namaza pet puta dnevno više izgrađen osjećaj samokritičnosti i spremnosti na korekciju. Također, takve osobe pokazuju i viši nivo samopoštovanja, a sve navedeno su odlike zdrave i zrele ličnosti.

– namaz se sastoji od elemenata koji navode na razmišljanje, budnost svijesti, meditaciju, simetričnost i sistematičnost pokreta, koji prirodno prenose onoga ko namaz obavlja iz jednog stanja u drugo stanje;

– namazom se postiže duševni mir i spokojstvo, a to je, opet, najbolji odmor za mozak i živčani sistem. Za mnoge psihičke probleme savremenog čovjeka kao najuspješnije metode liječenja pokazali su se razni vidovi relaksacije i opuštanja. Ako se pažljivo analiziraju te metode liječenja, postaje jasno da je to zapravo pokušaj stvaranja atmosfere koju čovjeku pruža namaz. Islam je, dakle, svojim sljedbenicima davno propisao permanentnu fizičku i psihičku relaksaciju;

– namaz se sastoji od pokreta tijela i koncentracije misli. Da bi čovjek obavio jedan namaz, on treba u prosjeku obaviti 25 raznovrsnih, precizno ustanovljenih i sistematizovanih pokreta, a za obavljanje svih dnevnih namaza (sabah, podne, ikindija, akšam i

jacija) potrebno je, otprilike, oko 1,5 sati vremena, ukoliko se propisno klanjaju svi rekati (farzi i sunneti). To znači 1,5 sati osobite fizičke aktivnosti, koja uz umni angažman i koncentraciju misli, što je sastavni dio namaza, klanjaču pribavlja istinsko duhovno i tjelesno blagostanje;

– uzimanje abdesta, koji je uvjet za ispravnost namaza, također je veoma korisna radnja. Uzimanje abdesta (što podrazumijeva pranje vodom šaka i ruku do iza lakata, lica i nogu do iza članaka, zatim ispiranje nosa i usta, te potiranje mokrom rukom vrata, ušiju, tjemena i potiljačnog dijela glave) pojačava cirkulaciju i nadražljivost senzitivnih i motornih živaca i poprečnoprugaste muskulature, stimuliše tijelo, smanjuje mišićni tonus, reducira zamor, djeluje stimulatивно na centralni nervni sistem i psihu, a povrh svega izaziva osjećaj svježine;

– obavezni tjelesni pokreti tokom obavljanja namaza (dizanje ruku, pregibanje na ruku'u, stavljanje lica na tle prilikom sedžde, kao i propisno sjedenje i stajanje) su svojevrsan obavezni islamski tjelesni odgoj kojim vjernik postiže živost, čvrstinu, izdržljivost i pokretljivost cijelog organizma. Ti pokreti doprinose održavanju i povećavanju snage mišića, pokretljivosti zglobova, koordinacije pokreta, te lokalne i opće izdržljivosti. Time se, također, povećava lokalna cirkulacija i metabolički procesi, ishrana i trofika tkiva, ventilacija pluća, motorna i sekretorna funkcija želuca i žučnih puteva, a pospješuju se i oksidativni procesi u organizmu. Ukratko, svrha namaza je da razvija duhovnu stranu čovjeka, a pokreti u namazu, iako simbolični, vode jačanju tijela i stvaranju psihofizičke ravnoteže.

– zajedničko obavljanje namaza, u džematu, u islamskoj tradiciji ima posebnu vrijednost, takav namaz je 25 puta vredniji od pojedinačnog klanjanja. Zajednički namaz kod vjernika razvija osjećaj skromnosti, jednakosti i ravnopravnosti sa ostalim klanjačima, te jača povjerenje u ljude oko sebe. U džematu se ostvaruje susret generacija jer u njemu učestvuju i odrasli i djeca, stariji i mlađi, muškarci i žene. Tu se sreću ljudi različitih zanimanja i struka, što otvara put za razmjenu ideja, iskustava i međusobnu saradnju. Obavljanje namaza u džematu otklanja izolovanost, osamljenost i društvenu otuđenost, što opet generira zdrav društveni milje. (Pajević, 2001:224-226)

Svi navedni elementi jasno potvrđuju da islamska odredba o obaveznosti klanjanja namaza pet puta dnevno donosi velike koristi čovjeku. Skrušeno i propisno obavljanje namaza je, uistinu, izvrsno

sredstvo u prevenciji i liječenju bolesti ovisnosti. Klanjanjem namaza postiže se blizina s Allahom Vječnim, što čovjeku daje osjećaj unutarnje sigurnosti i mira. Namaz neutralizira psihičke konflikte i dovodi do tjelesnog, mentalnog, moralnog i duhovnog pročišćenja, a sve to je izuzetno važno u liječenju i preveniranju problema ovisnosti.

Također, i druge islamske odredbe, poput posta, zekata, hadža, institucije zikra (stalnog spominjanja i veličanja Allaha), dove (neposrednog i poniznog obraćanja Stvoritelju) imaju jedinstven cilj, a to je formiranje zdrave i uravnotežene ljudske ličnosti, koja će biti svjesna svoje zadaće u životu i koja neće dozvoliti da postane rob (ovisnik) razuzdanim strastima niti bilo kakvim porocima koji narušavaju ljudsko zdravlje i život.

Iskrena vjera u Jedinog Boga, na način kako to islam određuje, predstavlja najmoćnije sredstvo u borbi čovjeka za puno oslobođenje od svih vrsta otuđenja i ovisnosti. Onaj ko istinski vjeruje u Jednog i Jedinog Boga i povezuje se s Njim putem klanjanja namaza pet puta dnevno, uz izvršavanje drugih propisa i odredbi koje su ustanovljene na osnovu Njegove nepogrešive Objave i sunneta (prakse) Njegova Poslanika, alejhisselam, takva osoba nema potrebe da poseže za bilo kakvim opojnim sredstvima koja čovjeka pretvaraju u ovisnika. U slučaju da je čovjek već zagazio u to područje, Kur'an naučava da su vrata *tevbe* (pokajanja) širom otvorena, a i tada temeljne islamske dužnosti su od suštinskog značaja u tretmanu liječenja ovisnika jer je islam, zapravo, istinski put ka *očovječenju* čovjeka i njegovom oslobađanju od lažnih ovisnosti i robovanja. Vjernik i vjernica dok obavljaju namaz, na svakom rekatu obavezo izgovaraju riječi *Fatihe: Iyyake na'budu wa iyyake nasta'in! – Samo Tebe, o Allahu obožavamo (tj. samo Tebi robujemo) i samo od Tebe pomoć tražimo.*

Potrebno je znati da islam svojim sljedbenicima zabranjuje *israf*, prekomjerno uživanje, čak i u onome što je dozvoljeno, što uveliko pomaže čovjeku da (na)uči kontrolisati svoje strasti i prohtjeve. Također, islam je kategoričan u zabrani svih alkoholnih pića i svih vrsta droga. Ono što opija u većim količinama, njegovo konzumiranje je zabranjeno i u najmanjoj mogućoj mjeri, kaže poznato fiksko pravilo (*ma uskira kathiruhu faqaliluhu haram*). Ovdje se očituje velika mudrost islama u izričitoj zabrani droge, alkohola i drugih supstanci koje pretvaraju čovjeka u ovisnika; prvi korak je najvažniji jer tek kada čovjek nije probao prvu kap

alkohola ili prvi „joint“ – tek tada može biti siguran da neće biti ovisnik o drogi, alkoholu ili nekom drugom zlu. Onaj ko tolerira zlo u početnoj fazi i ko ga dopušta u malim količinama on je, bez dvojbe, njegov presudni podržavatelj i saučesnik u njemu.

Imajući u vidu ovu činjenicu postaje jasno zašto zapadnjački model u borbi protiv ovisnosti polučuje slabe rezultate; taj model potcjenjuje moć početka i previđa da je u prvom koraku na putu zla već samo zlo, da je u njemu već sadržano cjelokupno putovanje najčešće na putu bez povratka. U takvoj konstelaciji ne iznenađuje činjenica da je, i pored ogromnih sredstava i stručnjaka raznih profila koji su uključeni u projekte liječenja ovisnosti, broj ovisnika svake godine sve veći.

U posljednje vrijeme i savremeni zapadnjački mislioci sve češće uviđaju pogubne posljedice odsustva vjere u Boga iz života čovjeka našega doba. Neki od njih upozoravaju da nevjerovanje u Boga ima za neizbježnu posljedicu propast čovjeka u smislu da ono ruši ili lišava smisla sve ono što smo smatrali suštinom čovječanstva, kao što je traganje za istinom, razlikovanje dobra i zla, polaganje prava na dostojanstvo, polaganje prava na građenje nečega što odolijeva trošivosti vremena. (Isanović, 2003)

Zaključak

Islam je program života u skladu sa zakonima prirode, koje je Allah Uzvišeni odredio Svome stvaranju; njegovo vrhunsko dostignuće je potpuna koordinacija duhovnih i materijalnih aspekata ljudskog postojanja, tj. uspostavljanje ravnoteže između materije i duha, tijela i duše. U učenjima islama oba ova aspekta ne samo da su pomirena jedan s drugim, već se insisitira na činjenici njihove koegzistencije i stvarne nerazdvojivosti kao prirodnog temelja života. Kao očit primjer te koordiniranosti može poslužiti upravo oblik islamske molitve (namaza) u kojoj su duhovna koncentracija i određeni tjelesni pokreti međusobno koordinirani. To je, ustvari, odraz samog sastava ljudskog života u kojem su duhovni i tjelesni elementi međusobno isprepleteni. Čovjek je biće sazdano od tijela i duše a svrha ljudskog postojanja je stalno obožavanje Allaha Plemenitog u svim raznolikim aktivnostima ljudskog života.

Shodno temeljnom antropološkom planu Kur'ana, čovjek je stvoren da bi spoznao svoga Gospodara i istinski Mu robovao. Dakle, prema islamskom učenju, čovjek treba nastojati da izgradi

svijest o tome da je on ovisan jedino o Allahu i da ta ovisnost prevladava svaku drugu ovisnost. Tamo gdje nema priznavanja ovisnosti o Allahu moguće su razne druge ovisnosti, koje svjedoče o ljudskoj degradaciji i njegovom padu u podljudskost, ili, kako bi rekao veliki učenjak Ebu Hamid el-Gazali, to je čovjekov pad na nivo obične životinje, ili, što je još pogubnije, divlje životinje – zvijeri, ili, čak, sotone! Onaj ko postane ovisan samo o Allahu, Stvoritelju i Uzdržavatelju svih univerzuma i svega što u njima postoji, svaka druga ovisnost bit će isključena, što podrazumijeva i ovisnost o drogi, alkoholu i drugim porocima.

Literatura:

- Al- 'Aqqad, A. M. (2005) *Al-Insan fi al-Qur'an*. Kairo: Nahdatu Misr, četvrto izdanje.
- Al-Asfihani, R. (n.d.) *Al-Mufradat li alfaz al-Qur'an*. Bejrut: Dar al-fikr.
- Al-Attas, S. M. N. (2003) *Islam i sekularizam*. Sarajevo: Bosančica, s engleskog preveo Džemaludin Latić.
- Al-Džawziyya I. Q. (2003) *Knjiga o duši*. Sarajevo: Novi Kevser, s arapskog preveo Mustafa Prljača.
- Al-Fayyumi (1987) *Al-Misbah al-munir*. Bejrut: Maktaba Lubnan.
- Al-Fayruzabadi (1994) *Al-Qamus al-muhit*. Bejrut: Muassasa ar-risala, četvrto izdanje.
- Bašić, M. (1999) Ovisnosti – problem u razvoju, *Didaktički putokazi*, br. 14. Zenica.
- Bint aš-Šati, A. A. (1999) *Al-Qur'an wa qadaya al-insan*. Kairo: Dar al-ma'arif.
- Carrel, A. (1941) *Čovjek nepoznanica*. Zagreb.
- Đozo, H. (1998) *Islam u vremenu*. Novi Pazar.
- Halilović, S. (2009) *Kur'anska antropologija*. Zenica: Islamski pedagoški fakultet.
- Isanović, N. (2003) Predanost Bogu kao mogućnost prevladavanja ovisnosti o drogi, *Preporod – islamske informativne novine*. Sarajevo: Islamska zajednica u BiH.
- Izetbegović, A. (1988) *Islam između Istoka i Zapada*. Beograd: Nova.
- Qutb, S. (1999) *U okrilju Kur'ana*. Sarajevo: Fakultet islamskih nauka.
- Muftić, T. (1997) *Arapsko-bosanski rječnik*. Sarajevo: El-Kalem.

- Pajević, I. (2001) Kako religija može pomoći u borbi protiv ovisnosti, u Zborniku: *Ovisnost o drogama, uzroci i posljedice, prevencija i liječenje, multidisciplinarni pristup*. Tuzla: Behram-begova medresa i Medicinski fakultet u Tuzli, 211-231.
- Puljić, Ž. (2006) *Čovjek – biće u dijalogu*, predavanje održano na Sveučilištu u Dubrovniku, 18. januara 2006, posredstvom web-sajta: www.dubrovnik.hbk.hr.
- Temkov, K. (2003) *Etika za mlade*. Niš.

**THE PROBLEM OF ADDICTION FROM THE
PERSPECTIVE OF QUR'ANIC ANTHROPOLOGY**

Safvet Halilović, Ph.D.

Abstract

According to the teaching of the Qur'an, Islam is, primarily, obedience to Allah and voluntary subordination to His will and regulations. The Qur'an points out that all the unpleasant things which man experiences in his life are results of his misdoings, which are as such, inconsistent with Allah's order and the laws prescribed by Him. Islamic injunctions and regulations are designed in such a way that as long as man fulfils them regularly and properly, that will bring him spiritual peace, stability and internal contentment. Islam offers such a concept of life whereby man, by living in agreement with Islamic principles, affirms himself as sound, creative and balanced creature, adorned with high moral qualities. It is well known that Islam demands from its followers to perform salat. All Islamic scholars agree that salat is one of the fundamental and most important obligations. Through continuous performance of salat man continually refreshes contact with his Creator, and the frequency of Salat times is aimed at helping him to not ever forget the purpose and main task of his life in the whirlpool of the mundane movements and activities. The other Islamic injunctions, like fasting, zakat, hajj, concept of remembrance of Allah, supplications and glorification of Allah, have unified objective and that is to form a healthy and balanced person, which will be aware of its mission in life and which will not allow itself to become a slave of dissolute passions or any other vices which harm human health and life.

Consequently, sincere belief in One God, Allah, the way Islam enjoins, represents a powerful means in man's endeavour to achieve a complete liberation from all kinds of alienation and addiction. The one who earnestly believe in One and the only God, Allah, and keeps contact with Him through observance of salat five times a day, along with observance of other duties instituted on the basis of the Revelation of Allah and the sunnah of His Prophet, has no need to resort to any kind of intoxicant means which transform

man into an addict. In case a man has already fallen into that condition, Qur'an teaches that the door of tawbah (repentance) is widely open, and in that situation the fundamental Islamic duties are still of essential significance in the treatment of addicts, because Islam is, in fact, the way towards real humanization of man and his liberation from all kinds of additions and slavery.

Keywords: man, the Qur'an, Islam, Qur'anic anthropology, addiction, salat, remembrance of Allah

أ.د. صفوت خليلوفيتش

كلية التربية الإسلامية جامعة زينتسا

مشكلة الإدمان من منظور الأنثروبولوجيا القرآنية

الخلاصة:

في ضوء الدراسات القرآنية، فإن الإسلام، قبل كل شيء، طاعة لله واتباع اختياري لإرادته وقوانينه. الإسلام يؤكد أن الأمور السيئة التي يلاقيها الإنسان هي نتيجة لعمل الإنسان الذي لا يتطابق مع النظام الإلهي وقوانينه التي فرضها الله له. أوامر الإسلام وفرائضه وضعت للإنسان، وإن يطبقها الإنسان بانتظام واستمرار ضمن له السكون الداخلي والاستقرار والثبات والرضا النفسي. الإسلام يقدم تصور الحياة بحيث الإنسان، فإن كان يتمثل المبادئ الإسلامية في حياته، يُثبت كشخصية سليمة ومنتجة ومتزنة، الشخصية التي تتحلّى بالصفات الأخلاقية العالية.

ومن المعروف أن الإسلام يطلب من أتباعه إقامة الصلاة. ويتفق جمهور العلماء على أن الصلاة أحد أهم الأوامر والأركان الإسلامية. إقامة الصلاة باستمرار، تجلّد علاقة الإنسان بخالقه. وتكرار أوقات الصلاة غاية وهي ألا ينسى الإنسان غرضه ووظيفة حياته في دوامة الأحداث العالمية ونشاطها. وللأوامر الإسلامية الأخرى كالصوم، والزكاة، والحج، والذكر (ذكر الله وتسيّحه)، والدعاء (التوجه إلى الله مباشرة و بخشوع) هدف وحيد وهو تكوين شخصية سليمة ومتزنة تكون واعية بوظيفتها في الحياة، الشخصية التي لا تسمح أن تكون عبداً للأهواء والآفات التي تضر صحتها وحياتها. وبالتالي، يكون الدين الخالص لله وحده، من خلال طرق شرعها الإسلام يمثل أداة فعّالة في مجاهدة الإنسان لتحريره الكامل من كل أنواع الاغترابات والإدمانات. ومن يؤمن بالله الواحد الأحد بإخلاص، ويكون معه بإقامة الصلاة خمس مرات يومياً وأداء الأوامر الأخرى المكتوبة على أساس وحي الله وسنة رسول الله - صلى الله عليه وسلم، ذلك الشخص لا يحتاج إلى أية مسكرات تجعل

الإِنسان مدمنا. وإذا دخل الإنسان إلى تلك الساحة فالقرآن يعلمه أن باب التوبة مفتوح. وفي ذلك الوقت, تمثل الأركان الإسلامية أهمية حقيقية في شفاء المدمنين, لأن الإسلام طريق إلى أنسنة الإنسان الحقيقي وتحريره من إدمانه و عبادته. الكلمات الأساسية: الإنسان, القرآن, الإسلام, الأنتربولوجيا القرآنية, الإدمان, الصلاة, ذكر الله.